

Fortællingen om Valamoklosteret

En nyfunden kilde til klosterets ældste historie

JOHN LIND

I dagene 16. til 23. oktober 1991 afholdt Museet på Valamo og Videnskabsakademiets Institut for sprog, litteratur og historie ved det Karelske videnskabscenter i Petroskoi i samarbejde med Kommissionen for kulturelle anliggender under den Karelske autonome republik øverste sovjet en konference "Valamo: russisk, karelsk, finsk". Konferencen foregik effektivt ombord på den luksuøse floddamper Mikhail Lomonosov, der førte deltagerne fra Petroskoi til Valamo, St Petersburg og via Kizhi tilbage til Petroskoi. I konferencen deltog først og fremmest en række russiske og karelske forskere, men også fra Finland kom et antal forskere samt personer, der havde haft tilknytning til det kirkelige og militære samfund på Valamo i tiden før krigen. Endelig deltog et mindre antal forskere fra de øvrige skandinaviske lande.

En anledning til konferencen var, at ministerrådet i den Karelske autonome republik i september 1989 besluttede atter at overdrage klosterbygningerne på Valamo til kirken. Overdragelsen af bygningerne skal ske i flere etapper og være afsluttet ved udgangen af 1991. Dermed fjernes med et slag grundlaget for de planer om at gøre øgruppen til et fredet naturområde med et arkitekturhistorisk museum, som man havde besluttet om ti år tidligere. Museet havde ellers kunnet indlede sit virke i 1980 og har siden forestået de pågående restaureringsarbejder, der dog langt fra er afsluttede. Desuden rummer museet i dets fonde en stor del af det kirkelige inventar, der ikke tidligere under krigen var blevet evakueret til Finland. Nu er museets fremtidige rolle og eventuelt også dets fortsatte tilstedeværelse på Valamo uafklaret. Desuden skal der endnu træffes en række svære afgørelser angående klosterområdets forhold til

de myndigheder på forskellige niveauer, under hvilke øgruppen hører. Det største problem er dog måske hvad der skal ske med den fastboende befolkning på ca. 500 personer, der har slået sig ned efter krigsafslutningen og som for en stor del har været bosat i og ved klosterbygningerne.

På nuværende tidspunkt har klosteret ca. 30 munke under igumen Andronik, hvilket må anses for alt for få for et kloster af sådanne dimensioner med dets talrige skity (egtl. eremitklostre, men på Valamo også mindre klostresamfund) som alle befinder sig i en tilstand af tiltagende forfald, der kun kan stoppes om de bliver beboet og om der fortsat kan skaffes midler til restaureringen. I lyset af de problemer det russiske samfund i sin helhed står med, må sådanne midler i høj grad komme fra udlandet. En mulighed kunne være at få Valamo optaget på UNESCOs liste over verdens natur- og kulturarv. Det var givetvis et af organisatorernes ønsker at få Valamos fremtidsmuligheder gennemdiskuteret i dette lys.

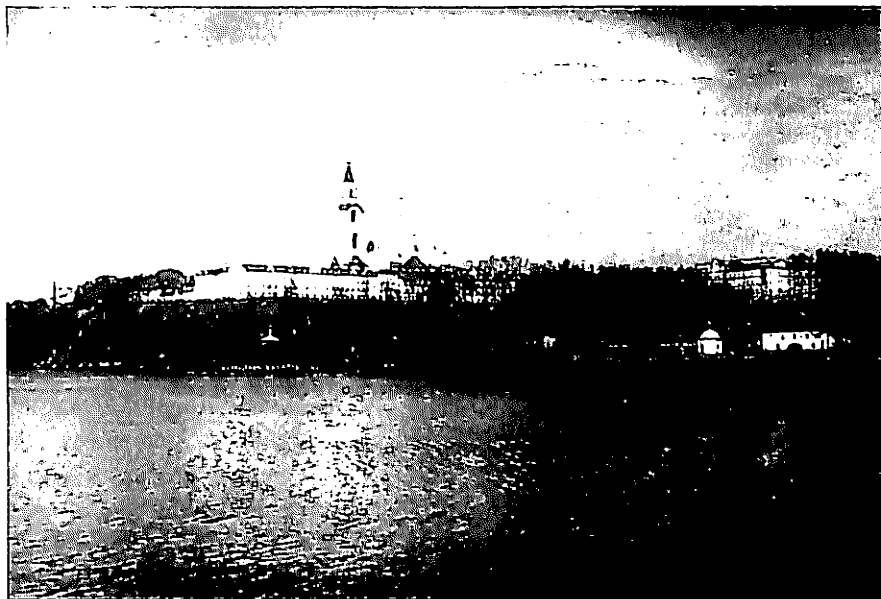
Udover et antal forelæsninger, der generelt behandlede det novgorod-karelske område, var de fleste forelæsninger derfor koncentreret til Valamoklosterets nyere historie, ikke blot i tiden op til evakueringen i forbindelse med krigen, men stor opmærksomhed rettedes også mod det nu genetablerede klostres problemer.

Størst opsigt under konferencens forløb vakte dog Moskva-historikeren Natalia Okhotinas (den Arkæografiske Kommission) præsentation af en hidtil ukendt kilde til Valamoklosterets ældste historie, som hun netop har fundet.

Den tidligere diskussionen om klosterets alder

Historisk tidskrifts læsere har tidligere kunnet stifte bekendtskab med den diskussion om tidspunktet for Valamoklosterets grundlæggelse, der opstod efter at Heikki Kirkinen i sin bog "Karelen i østens kulturfære" fra 1963 havde hævdet, at klosterets grundlægger Sergii skulle have levet allerede i 1100-tallet. Derved forkastede Kirkinen den kilde, som forskningen hidtil havde sat sin lid til og som direkte udsagde, at Sergii i 1329 (ret beset Anno Mundi 6837 dvs. 1328/9) begyndte at leve på Valamo.¹

¹ Heikki Kirkinen, *Karjala idän kulttuuripiirissä* (Helsinki 1963), s. 107–39.

Dette billede viser det store klosterkompleks fra dets sidste glanstid. Det moderne kloster ligger på det sted, hvor Sergii anlagde sit kloster, og vi får et indtryk af den beskyttede naturhavn, som vor Fortælling omtaler. Med St Petersborgs vækst voksede også klosterets betydning, og der med næredes interessen for klosterets fortid. Da der ikke fandtes genuine kilder fik fantasien frit løb med hensyn til hvornår og hvordan klosteret blev grundlagt. (SA-kuva).

En så tidlig datering af et ødekloster fjernt fra et bosættelsescenter, som Kirkinen nu ville hævde, virkede umiddelbart tvivlsom, eftersom den type af ødeklostre ellers først begyndte at etableres netop i 1300-tallet. Med en grundlæggelse i 1329 skulle Valamoklosteret endnu være det tidligst kendte. Det førte til, at jeg i en artikel i *Historisk Tidsskrift* fra 1979 satte mig for at analysere de kilder, som Kirkinen nu foretrak at basere sin fremstilling på fremfor 1329-kilden. Det resultat jeg nåede var, at disse meget sene kilder dels kunne vises overhovedet ikke at være kilder til klosterets eksistens i 1100-tallet og dels kunne sandsynliggøres at være lærde konstruktioner, hvis indhold let kunne forklares på grundlag af kendte kilder og de arbejdsmetoder de pågældende forfattere iøvrigt anvendte. I modsætning hertil kunne Kirkinens indvendinger mod 1329-kilden helt afvises. Derfor kunne jeg konkludere, at de kilder

Kirkinen havde skænket tiltro måtte vige til fordel for 1329-kildens direkte udsagn.²

I et foredrag om Finland i russiske kilder til 1323, ved Tvärminnesymposiet om det finske folks rødder i januar 1980, indføjede Heikki Kirkinen derefter et afsnit om Valamoklosterets grundlæggelse, hvori han, uden at tilføje egentlige nye argumenter, over for min kritik fastholdt sit hidtidige standpunkt. Denne del af foredraget blev ikke trykt sammen med symposiets foredrag, men udkom istedet i en engelsk version.³ Dette førte til, at jeg endnu engang tog emnet op til behandling, nu dog først og fremmest fordi jeg imellemtiden havde stiftet bekendtskab med det håndskrift (GPB Sof. 1180, i det *Offentlige Bibliotek* (Pulichnaia Biblioteka) i daværende Leningrad), der indeholdt dateringen 1329.

Konfronteret med selve håndskriftet kunne jeg endnu engang konstatere, at Kirkinens indvendinger mod denne kilde ikke holdt stik, således som jeg allerede på grundlag af hans egen præsentation af kilden havde kunnet påpege. Men først og fremmest viste det sig, at Kirkinen slet ikke havde gjort sig bekendt med håndskriftets og kildens faktiske indhold. Det indtryk af såvel 1329-notitsens sammenhæng med håndskriftets øvrige tekst som af hele håndskriftets karakter, som Kirkinen havde givet både i sin bog og i den senere artikel, viste sig derfor at være fejlagtigt. For at dokumentere disse forhold lod jeg denne artikel ledsage af fotografier af såvel selve 1329-udsagnet som den tekst der omgav det, ligesom jeg tilføjede en detaljeret beskrivelse af håndskriftet i sin helhed, hvoraf dets rette karakter fremgik. På den baggrund fremstod 1329-notitsen kvalitativt som en endnu bedre kilde end tidligere.⁴

I begge artikler fremdrog jeg desuden en række principielt svagere kilder, der imidlertid samstemmigt og uafhængigt af 1329-notitsen bekræftede, at Sergii og den German, der i traditionen knyttes sammen med Sergii, havde levet på Valamo i slutningen af 1300-tallet. En kilde anførte således, at German ankom til Valamo i 1393 (6901) for at leve

² John Lind, 'Hvornår blev Valamo klosterets grundlagt?', *HTF* 1979, s. 234–61.

³ Heikki Kirkinen, 'Finland in Russian Sources up to the year 1323', *Scandinavian Journal of History* 7 (1982), s. 271–75.

⁴ John H Lind, 'Sources and Pseudo-Sources on the Foundation of the Valamo Monastery', *Scandinavian Journal of History* 11 (1986), s. 115–33.

med Sergii.⁵ Af en anden kilde fremgik, at begge fortsat levede på Valamo i 1399 (6907).⁶ Disse kilders tidsangivelser var i forhold til 1329-dateringen påfaldende sene, men de to sæt af tidsangivelser udelukkede dog ikke helt hinanden.

Den nye kilde

Den nyfundne kilde, som vi med Natalia Okhotina kan kalde *Fortællingen om Valamoklosteret* (Skazanie o Valaamskom monastyre), bekræfter klosterets sene grundlæggelse. Dens fulde titel er: *Kort Fortælling om Skabelsen af ... Kristi Forklarelses Kloster på Valamo og også Historien om de ærværdige Fædre Sergii og German, dette Klosters Grundlæggere og om Overførelsen af deres Relikvier*.⁷ Trods titlen er teksten både lang og indholdsrig. Okhotina fandt teksten i et samlingshåndskrift i Leninbibliotekets håndskriftssamling i Moskva. I dette håndskrift udgør de 22 folioblade, som *Fortællingen om Valamoklosteret* består af, en særskilt enhed uden sammenhæng med den omgivende tekst.⁸ Såvel papir som skrift stammer fra anden halvdel af 16. århundrede. Af indholdet kan vi slutte, at forfatteren sikkert har skrevet før 1570erne, idet han ikke røber kendskab til hverken Ivan den Grusomes togt mod Novgorodområdet i 1570 eller krigen mod Sverige, hvor-

⁵ Амвросий, *Istoriia rossiiskoi ierarkhii* III (Moskva 1811), s. 484.

⁶ G. N. Moiseeva, *Valaamskaia beseda* (Moskva 1958), s. 193–94.

⁷ "Skazanie kratko o sozdanii prechestnaya obiteli bogolepnago Preobrazhenia Gospoda Boga Spasa nashogo Isusa Khrista na Valame. I otchasti povest' o prepodobnykh sviatykh otets' toia zhe obiteli nachalnik Sergia i Germana. I o perenesenii sviatykh moshchei ikh. Blagoslovi Otche". Natalia Okhotina har publiceret teksten i moderne russisk oversættelse med omfattende kommentarer i *Sever* (Nord) 9 (Petrozavodsk 1991), s. 11–24 (nummeret er helt helliget Valamoklosteret). En videnskabelig publicering af teksten tænkes ske i *Trudy Otdela Drevnerusskoi Literatury* 47, der dog tidligst vil kunne udkomme om nogle år; det forlyder iøvrigt at *Trudy* muligvis vil ophøre med at udkomme. Natalia Okhotina har ladet mig læse den tekst, der skal ledsage den videnskabelige publicering, har oversendt en maskinskreven kopi af originalteksten, ligesom hun har vist mig fotografier af originalteksten. For dette og for tilladelsen til at bruge materialet er jeg hende meget taknemmelig.

⁸ *Gosudarstvennaia biblioteka SSSR im. V.I. Lenina, Otdel rukopisei, Sobranie D.V. Razumovskogo* Nr. 73 (sbornik), ff. 87–108v. Håndskriftet findes beskrevet i I. M. Kudriavtseva, *Sobraniia D.V. Razumovskogo i V.F. Odoevskogo* (Moskva 1960), s. 99–100.

Слѣдѣмъ иратно ѿсоданнй пречной дѣсои
 тѣди бгѣ оубннго прѣ ѿ брѣ бѣмнѣ глѣ ба
 спасающе ісхѣ - напала иѣ . и ѿчасн
 повѣсть ѿ прѣны стѣи ѿць тогѣ ѿвнѣн
 на чднннѣ сѣргіѣ и германѣ . и ѿпринчес
 ннй стѣи мощей ихѣ . блатослопнѣ ѣ .
 Рѣсѣ оубо соитпорѣць ирѣлнѣ . его не снѣдѣ
 ннпѣтнѣ , и не и сѣдѣ до вннсоѣ . и сѣсѣ
 соитѣ брѣ и ѿ прѣдѣтѣ існнѣ по прѣ ѣмо и рѣдно
 стнѣ . я сѣмѣ прѣдѣдѣнѣ ѿсноу не спѣи бгѣо
 дѣтнѣи дарѣѣѣ . и всѣ сѣ ѣ бюдѣдѣ и н спѣнѣдѣ
 по ѣѣ тѣно ѣдѣ стѣпѣи . и ѣсѣ ѣдннѣи прѣсѣ
 сѣтѣ прѣи всѣ рѣзѣннѣ , и рѣсѣдѣ и по сѣмѣ
 ичѣѣ зѣмннѣ . и по ло ѣи прѣдѣло рѣзѣннѣ
 по числѣѣ аргѣи бѣннѣ . ѿ сѣсѣ чѣи ѣлюбнѣѣ по
 печеннѣ и мѣдѣ . ѿ прѣхѣ оубо по тѣплѣнѣи
 стѣрѣннѣи оѣсѣлнѣ . и сѣдѣ стѣи блатѣо пѣннѣи
 арѣмѣи ѣвзѣсѣлнѣ . и зѣдѣтѣѣ и дрѣдѣннѣ
 ѣлннѣи мнѣтѣмѣстннѣи мнѣдѣмѣшнѣи оѣннѣрѣсннѣи .
 о прѣхѣ на плѣдѣнѣннѣи зѣмнѣи ѣитннѣи ѣчннѣи .
 и по сѣсѣ бншннѣи ои нѣо грѣдѣи о бѣгѣтннѣи . ѿ прѣ
 ѣѣ по прѣдѣстѣннѣи рѣзѣдѣ снѣо по пѣтнѣи тѣѣ
 стѣи

under klosteret afbrændtes i 1578 og 1581. Derimod har han tidligst skrevet 1556. Den sandsynligste datering er dog 1556-58 (jvf. ndf.).

Inden forfatteren fortæller om klosteret selv giver han en temmelig detaljeret beskrivelse af egnen og dens befolkning. Hans skildring af det vandvejssystem der løber sammen i Ladogasøen røber stor lokal indsigt, og giver ham anledning til at genfortælle apostlen Andreas' rejse til Ladogasøen. Denne forudsagde med et blik mod det Karelske land i nord, at to lys, de kommende klostre på Valamo og Konevits, skulle komme at skinne her.⁹ Befolkningen karakteriseres som et *tjud-folk*, der bebor hele området oven over Rus' langs "Nemetskoe Svizskoe havet" fra Livland og helt til Kargopol'. — Forfatteren har åbenbart opfattet dette område som en etnisk helhed. Dette folk lever i store skove, rige på såvel fisk som skind af de smukkeste dyr. Det var et stort og talrigt folk, som Gud på grund af dets almindelige overtro havde ladet underkue af to andre folk, *nemtsy* (d.v.s. svenskere) og *rus'*. I gammel tid skal afgudsdyrkende karelere have boet på Valamo og de skal have givet øen navnet Valaam efter Baal (Valaam), for, som vores forfatter fremhæver, i deres eget sprog findes et sådant ord ikke.

Forfatteren lader nu klostergrundlæggelsen begynde med, at nogle virkelystne munke fra Novgorod ankommer til Valamo. Som deres leder anføres den Efrem, der senere grundlagde "klosteret på Perekov øen i den store sø Il'men", dvs. Perekom-klosteret ved Verenda-floden. Der findes "hans hellige legeme stadig bevaret ufordærvet til idag, synlig for alle". Det har åbenbart været forfatteren magtpåliggende straks at fremhæve Efrems hellighed. Efrem var da også blandt de 39 russiske helgener der kort før forfatteren skrev var blevet proklameret ved de to kirkemøder i 1547-49. Efrems rolle i forbindelse med Valamos grundlæggelse har ikke tidligere været kendt og efter den indgående præsentation forsvinder han atter forbavsende hurtigt ud af fortællingen, hvor

⁹ Apostlens rejse mellem Sinop og Rom hævdes allerede i *Fortællingen om de svundne år* ("Nestorkrøniken") at være foregået langs *Vejen fra Varægerne til Grækerne*, d.v.s. ad Dnepr og Volkhov over Ladogasøen. Også her forudsiger Andreas fremtidige helligdomme, nu dog i Kiev som naturligt er for en munk i Kievs Hulekloster, jvf. *Polnoe sobranie russkikh letopisei (PSRL)* 1, 2. udg. (Leningrad 1926), sp. 7-9. Andreas' forudsigelse om det kommende Valamokloster udgør måske kimen til den legende, der senere lader det være apostlen selv, der grundlagde klosteret.

hovedrollen istedet overtages af munken Sergii, den eneste blandt Efrem's ledsagere der overhovedet nævnes ved navn.

Ankommet til Valamo, fandt de øst for hovedøen en høj, rund, lodret klippeø, der kun kunne bestiges på et sted. Her fandt de en hule, rejste et kors og byggede en Spaso-Preobrazhenskii (Kristi Forklarelses) kirke. Okhotina formoder sikkert med rette, at der har været tale om den nuværende *Helligø* (Sviatoi ostrov), hvor nu Aleksandr Svirskii-kapellet ligger.

Munkesamfundet forøgedes, og brødrene opdyrkede andre af øerne, men på grund af den fjendtlige holdning, der mødte brødrene fra den lokale tjud-befolkning på Valamos hovedø, besluttede Efrem at forlade stedet for at grundlægge sit eget kloster ved Novgorod. Sergii forblev derimod på Valamo og da området var blevet for trangt til det voksende broderskab besluttede han sig til at indrette et kloster, – også for at oplyse den vildfarne lokalbefolkning. – Hvilken status det ”voksende broderskab” hidtil havde haft i forhold til klosterinstitutionen er uklart. Sergii drog imidlertid nu til ærkebiskoppen i Novgorod og fortalte om det arbejde Efrem tidligere havde gjort og om de karelske tjunders afgudsdyrkelse. Ærkebiskoppen blev glad og vendte sig straks til byens posadnik og tysiatskii, altså Novgorods to øverste verdslige myndigheder, samt byens ledende mænd iøvrigt, for at disse skulle tage sig sagen an.

Her indfører forfatteren nu den for klostergrundlæggelsens datering vigtigste oplysning, nemlig at ærkebiskoppen da var Ioann, ”der opløftedes på Stor-Novgorods store bispesæde i 6896 (1387/88) og styrede Guds kirke i 27 år”. Der er altså tale om Ioann II, der ifølge samtidige krøniker netop blev ærkebiskop i maj 1388 for at trække sig tilbage i januar 1415.¹⁰

Den usædvanligt informative fremstilling af, hvorledes en klostergrundlæggelse dengang i praksis fandt sted, fortsætter med, at Sergii modtog såvel de verdslige myndigheders som ærkebispens forordninger (*epistolii*). Herved blev Valamo overdraget til Sergii, samtidig som lokalbefolkningen blev forvist. Med sig tilbage til øen havde Sergii, udover

¹⁰ Han døde to år senere i Derevianskii klosteret, jfv. A. N. Nasonov (udg.), *Novgorodskaja pervaja letopis'* (Moskva 1950), s. 381–82, 405–07. Det var iøvrigt til Derevianskii klosteret Konevitsklosterets munkesamfund senere overførtes.

rige gaver og hvad der var nødvendigt til klostergrundlæggelsen, også byens "udsendinge", der nærmest synes at have haft karakter af en hærafdeling. Disse "udsendinge" begyndte at sende lokalbefolkningen bort. Denne greb imidlertid til våben og måtte nedkæmpes med vold og tab af liv på begge sider også blandt munkene.

Sergii begyndte nu den egentlige grundlæggelse af klosteret. Det blev lagt på en høj klippe på selve hovedøen hvor det fra alle sider kunne ses som en by. Nedenfor fandtes en beskyttet anlægsbro, hvor utallige skibe kunne ligge i ly for stormen. Her opførte Sergii med ærkebiskoppens velsignelse en Spaso-Preobrazhenskii kirke med to sidealtre viet til henholdsvis Johannes Evangelisten og St Nikolai. Senere opførte han endnu en Rozhdestvenskii (Kristi Fødsels) kirke, med et refektorium. Omkring klosteret anlagt i korsform opførtes mure til fire sider, med den største port mod syd. – Heraf fremgår, at klosteret blev grundlagt på samme sted hvor det nuværende kloster ligger, hvilket også er arkæologisk bekræftet.¹¹ Desuden antyder den beskrivelse, der gives af anlægget, at det nuværende kloster er anlagt i overensstemmelse med den oprindelige plan.

Til at regulere livet i klosteret forfattede Sergii derefter en klosterregel (zakon monastyrskii), der indskærper mådehold og et fattigt simpelt liv for munkene. Særligt forbydes mjød og alkoholiserede drikke. Alene "simpel kvas" er tilladt. Det påbydes, at alle skal være lige i arbejde, føde og klæder. Den der bryder herimod skal bortvises, for at andre ikke skal tage efter ham. Lighedsprincippet ligger sikkert også til grund når det understreges, at der ikke må modtages store gaver af dem der vil lade sig munkevie, og at også simple folk, der ønsker at lade sig vie, skal modtages. – Det var åbenbart ikke altid tilfældet i datidens russiske klostre. Dette lange afsnit giver indtryk af at være et citat fra regelen. Da forfatteren skrev, levede de nu mere end 100 brødre fortsat i overensstemmelse med denne regel. – Det er sikkert den samme regel, som Novgorods metropolit, Varlaam, i et brev fra 23. maj 1592, opfordrer

¹¹ Arkæologiske udgravninger begyndte i 1984, jvf. A.M. Spiridonov & O.A. Iarovoi, *Valaam ot apostola Andreia do igumena Immokentii* (Moskva 1991), s. 38–42. Der er ikke gjort fund ældre end ca. 1450, hvorfor forfatterne i diskussionen om klosterets alder tilslutter sig 1329-dateringen. Da var *Fortællingen om Valamoklosteret* endnu ukendt.

Valamo-munkene til fortsat at overholde, nu da de som følge af svenskernes erobring af Valamo har måttet tage ophold i Antonii Dymskii klosteret.¹²

Efter denne ekskurs fortsætter forfatteren med at skildre Sergiis liv, der tog en brat vending, da han måtte gå af som klosterets igumen, fordi der opstod fjendskab mod ham blandt munkene. Først drog han til et øde sted på øen, men blev siden tvunget til helt at forlade Valamo. Han flyttede nu til et Johannes Evangelistens kloster i Novgorod hvor han tilbragte resten af sit liv med skrive og kopiere teologiske bøger. I klosteret opbevares, ifølge forfatteren, endnu disse bøger under betegnelsen "Sergiis overskrivning" (Sergiev perevod).¹³

Som klosterets igumen blev Sergii afløst af German, der som præsteviet, skal have været med Sergii fra første færd. Mere ved forfatteren tilsyneladende ikke at fortælle om Germans herværende liv. Istedet koncentrerer han sig om Germans efterliv. Anledningen er en brand, der ramte klosteret "godt 100 år" (let 100 i viashche) efter dets grundlæggelse. Herunder nedbrændte begge kirker sammen med det øvrige kloster. Trods branden bevaredes Germans grav under kirken uskadt og hans legeme forefandt ufordærvet, selv om det på grund af stedets stengrund ikke havde været muligt at grave ham ned. Han blev nu lagt i den store kirke så alle kunne se og knæle for ham. Dér befandt German sig nu i "mere end 40 år" (viashche 40 let), indtil Sergiis relikvier bragtes tilbage fra Novgorod. Siden har de "til idag" ligget sammen bag alteret, "deres hellige undergørende kiste synlig for alle". – Det er åbenbart, at de to nu, siden overførelsen af Sergiis relikvier, i det mindste lokalt er blevet dyrket som helgener, og forfatteren fremhæver, at selv medens de fysisk var adskilte havde de sammen formidlet Herrens undere. Med de godt 100 år der gik fra klostergrundlæggelsen til branden og de nu mere end 40 år German har ligget alene i sin kiste - vel at mærke i den nyopførte kirke -, kan vi konstatere, at overførelsen af Sergiis relikvier sikkert ikke kan have fundet sted tidligere end i 1540erne, hvilket, som

¹² *Akty istoricheskije* I (SPb 1841), s. 451–3, nr 256.

¹³ Okhotina (s. 22 n. 19) antager at dette kloster må være identisk med det Johannes Evangelistens kloster ved Vitka-floden på Novgorods handelsside, også kaldet Radogovitskii Bogoslovskii, der fra 1528 er kvindekloster, men tidligere var et fælleskloster. Her var der i 1384 blevet bygget en kirke, viet Johannes Evangelisten.

vi skal se, senere bekræftes gennem forfatterens relative datering af overførelsen.

Forfatteren skildrer herefter Valamoklosterets monastiske indflydelse i det karelske område gennem de tre klostergrundlæggelser, der skyldes Valamo-munke. For de to første klostergrundlæggelsers vedkommende er deres tilknytning til Valamo velkendt fra de to grundlæggeres egne helgenlegender. Det drejer sig om Savvatii, der efter at være kommet til Valamo fra Kirillo-Belozerskii klosteret grundlagde Solovetskii klosteret, samt den Aleksandr, der grundlagde Svirskii-klosteret. Den tredje klostergrundlæggelses tilknytning til Valamo har derimod ikke tidligere været kendt (jvf. dog ndf.). Det drejer sig om det ødekloster (pustyn'), der grundlagdes af Savva på Sennianskii øen. Det blev i lighed med Aleksandr Svirskii-klosteret viet til den hellige Treenighed. Vi får yderligere at vide, at Savva i sit foretagende fik støtte af "storfyrest Ivan Ivanovich, broder til Vasilii Ivanovich storfyrest af hele Rus". Okhotina antager sikkert med rette, at der må være tale om Ivan IIIs (1462-1505) søn Ivan den Unge, der fødtes i 1458 og døde allerede i 1490, efter tilsyneladende at have været medregent fra 1471. Dette må datere klosteret til 1480'erne, og som vi skal se må det være grundlagt før 1488.

Sennianskii klosteret blev, i det mindste for eftertiden, langt fra så kendt som de øvrige. Blandt de få kilder, alle fra 1500-tallet, hvori Okhotina har fundet det omtalt, antyder to, at det dog i samtiden må have været ganske kendt, således nævnes det i den såkaldte *Permske vejviser* (Permskii dorozhnik) sammen med Valamo og Konevits, — udover disse nævnes alene Solovetskii og indirekte Kirillo-Belozerskii klosteret.¹⁴ Desuden fremhæves det i "Munkenes bønsskrivelse til tsar Ivan Vasil'evich" igen sammen med Solovetsk, Valamo, Konevits samt et så kendt og indflydelsesrigt kloster som Iosifo-Volokolamsk-klosteret som et af de klostre der overholder Kirillo-Belozerskiis klosterregel. Af disse kilder fremgår, at det, ligesom Konevits og Valamo, må have ligget i Ladogasøen. Okhotina er for sit eget vedkommende usikker på præcist hvor det har ligget, men peger i forlængelse af A. P. Andreev (1875) og

¹⁴ Denne kilder er fundet og publiceret af A. I. Pliguzov, 'Pervye russkie opisaniia Sibirskoi zemli', *Voprosy istorii* 1987:5 (Moskva 1987), s. 49 n. 51.

Kirkinen (1970) på øen Heinäsenmaa ca. 30 km vestsydvest for Valamo. Dette bekræftes i den svenske ødegranskning dateret til 1590, hvor et "Heijnaesimae Clöst af trä" findes omtalt i Kurkijoki sogn under "Terwo Cappell".¹⁵

Savva selv er mere kendt, idet han, som Okhotina anfører, må være identisk med den Savva, der i 1488 forfattede et polemisk skrift mod den judaiserende, senere kætterdømte, bevægelse inden for den ortodokse kirke. Heri kalder Savva sig munk på "Sennii øen". Det undrer i den forbindelse Okhotina, at den nævnte storfyrst Ivan Ivanovich gennem sin hustru, den moldaviske prinsesse Elena, var knyttet til netop den judaiserende bevægelse. Imidlertid har vi ingen sikker viden om, at Elenas, ligesom hendes svigerfaders, den regerende storfyrste, Ivan IIIs støtte til de judaiserende skulle gå helt tilbage til tiden før Ivan Ivanovichs død i 1490.¹⁶

Forfatteren vil nu overgå til at skildre en række af klosterets mere fremtrædende munke, men afbryder snart sig selv med en henvisning til en unavngiven helgens legende og en opfordring til selv at komme til øen for at lytte til munkene.

Fremstillingens højdepunkt nås istedet, som antydnet i titlen, i den efterfølgende skildring af tilbageførelsen af Sergiis relikvier. Det er en vis igumen Pimen, der får den indskydelse, at Sergii bør bringes tilbage til det kloster han har grundlagt for dér at hvile i samme kiste som den German han har levet sammen med og stået nær. Pimen henvender sig nu til den siddende ærkebisp af Novgorod, Feodosii, med en bøn om, at man efter at have opsporet Sergii lader ham føre til Valamo. Feodosii, der virkede i 1542–1551, vover dog intet at gøre på egen hånd og sender derfor Pimen videre til Moskva-metropolitten Makarii, der havde været Feodosiis forgænger som ærkebiskop i Novgorod. Efter at have indhentet tsar Ivans (IV) råd sender Makarii et synodalbrev (pisanie sobornoe) til ærkebispen om at lade Sergii overføre til det af ham skabte

¹⁵ Heikki Kirkinen, & A.S. Zherbin (udg.), *Asiakirjoja Karjalan historiasta – Istoriiä Karelii XVI-XVIIvv v dokumentakh* (Joensuu-Petroskoi 1987), s. 276. Kilden har været kendt i finsk forskning, jvf. Erkki Kuujo & Toivo Immonen, *Kurkijoen kihlakunnan historia*, (Pieksämäki 1958), s. 75–6, 85.

¹⁶ Okhotina, s. 23 nn. 25–26. Se herom også J.L.I. Fennell, *Ivan the Great of Moscow* (London 1961), s. 324 ff.

kloster. Med brevet i hånd iler Pimen tilbage til Novgorod, hvor ærkebiskoppen straks sender Sofiia-katedralens præsteskab til Johannes Evangelistens kloster for at opgrave, forsegle og derefter højtideligt overgive Sergiis legeme til Pimen.

I dette kloster, hvor man på kirkens væg havde malet et billede af Sergii, kunne en gammel starets endnu fortælle om hans liv og kunne desuden udpege et stort poppeltræ, der var vokset op ved gravens fod. Pimen begyndte nu selv at grave og fandt en af ælde smuldret gravsten, hvorunder Sergiis hellige ben fandtes helt bevarede. Efter at have forsejlet graven med tre segl blev der sunget over den. Den førtes nu med en gunstig vind ad Volkhov og Ladoga frem til Konevits. Her skete imidlertid et under. For at udnytte den gunstige vind og komme hurtigst muligt hjem til Valamo ønskede Pimen at passere forbi Konevits klosteret og dets grundlægger Arsenij. Men nu rejste der sig en kraftig modvind, der førte båden tilbage. Pimen erindrede da, at begge de hellige klostergrundlæggere, Sergii og Arsenii havde haft stor kristen kærlighed til hinanden, da "begge levede i de selv samme år" (biakhu bo v edina leta oba besta). — Altså endnu en bekræftelse på, at de to klostergrundlæggelser omtrent må have været samtidige. Pimen forstod nu, at Sergii ønskede at forblive en tid hos sin ven og broder i Kristus og han lod Sergii overnatte i klosteret. Næste morgen var vinden straks gunstig og de ankom snart til Valamo.

Den højtidelige fælles skrinlæggelse af Sergii og German skildres nu indgående og vi får at vide, at deres minde herefter, "på befaling af det hellige kirkemøde" (po povelenu sviatogo sviashchennago sobora), endnu idag i hele det karelske land fejres den 11. september, den dag Sergii bragtes til klosteret. — Hvad der egentlig menes med denne "befaling" ved vi ikke, eftersom Sergii og German ikke nævnes i forbindelse med de to store kirkemøder i 1547 og 1549, der førte til kanonisering af et stort antal russiske helgener. Udtrykket tyder imidlertid på, at der da forfatteren skrev var blevet etableret en officiel lokal helgenkult for det karelske område. Mærkeligt er dog den kendsgerning, at metropolitten af Novgorod, Varlaam i sit ovennævnte brev fra 1592 kun omtaler dem som Valamos grundlæggere, altså uden nogen antydning af deres hellighed. — Alt i alt antyder dette, at vi ved mindre om disse kirkemøder end vi måske troede.

Forfatteren slutter med at genfortælle tre af de to igumeners fælles

mirakler, som han selv har hørt fortalt af de personer der oplevede dem. Et mirakel skal være hændt en olonetsbo, Andrei, i året 7064 (1555). I slutningen af november dette år var han på fiskeri ved Valamo og blev da ramt af en sygdom. Da den havde været til januar det følgende år lovede han at arbejde for klosteret i to år, hvis hans bønner til Sergii og German helbredte ham. I en drøm, hvori han befandt sig på en af Valamo-øerne, mødte han dér de to klostergrundlæggere, som han genkendte fra deres ikon. De udspurgte ham om hans sygdom og da han vågnede var han rask. – Eftersom forfatteren har hørt herom fra Andrei selv må det snarest være sket i tidsrummet 1556–58, da Andrei vel har af-tjent sine to år. Derfor er det også sandsynligt, at han har forfattet sit værk snart efter.

Et andet mirakel skal være sket kort før det første. Igumen Pimen satte sig for at bygge en celle til eventuelle gæstende; men endnu inden den var blevet beboet, fik en pottemager, der boede i Salmis 40 km derfra, et syn. Stående foran den nye celle fortalte to staret's'er, der afslører sig som Sergii og German, at her må ingen bo, fordi dér stod tidligere Rozhdestvenskii kirken. De udpegede endnu et sted hvor den anden kirke havde stået og fortalte videre den undrende pottemager, at om dette ved staret's Ipatii: "Lad igumenen udspørge ham derom". Iøvrigt burde igumenen lade opsætte kors de to steder. Pottemageren skyndte sig til klosteret, hvor Pimen straks lod Ipatii udspørge. Denne kunne da fortælle Pimen – og os – hvor de to kirker havde stået før branden.

Et tredje og sidste mirakel vedrører en igumen Kirill, der skal have styret klosteret kort før Pimen. Mellem brødrene og Kirill var der opstået fjendskab. Kirill frasagde sig sin værdighed og drog til Novgorod hvor han udsprede løgne om sine fjender i klosteret. Da Kirill havde mange venner blandt ærkebispens bojarer ville han nu udvirke, at hans fjender kaldtes til doms for ærkebispens. I denne truende situation så en af de sagsøgte staret's'er, der en nat opholdt sig i den store kirke, German stige op af sin grav og erklære, at nu tålte han ikke flere tårer fra sine børn og at han ville gå til sin broder Sergii, der da endnu opholdt sig i Novgorod, for at udfrie dem for deres ulykker. Derefter forsvandt han. Da brødrene hørte herom fattede de mod. Og da de kom til Novgorod lod Kirills løgnagtige bagtalelser sig afsløre for ærkebiskoppen, der sendte de sagsøgte tilbage i fred.

Fortællingen slutter med et "Amen", mens to tredjedele af den reste-

rende side henstår blank. Vi kan altså være rimeligt sikre på, at vi har beretningen bevaret i sit fulde omfang.¹⁷

Tolkningsproblemer omkring klostergrundlæggelsen

Vor forfatter har, som Okhotina anfører, næppe selv været munk i klosteret, idet han aldrig ses at identificere sig med brødrene eller klosteret, snarere har han været en af de besøgende, der har ”lyttet til munkenes fortælling”. Med det indgående kendskab han røber til hele det nordlige område kan han have tilhørt den verdslige lokaladministration.¹⁸ Sikkert bygger hans fremstilling ikke blot på hvad han har hørt fra munkene. Skriftligt materiale må også have stået til hans rådighed. Udover Sergiis klosterregel tænker jeg især på de dokumenter, der nævnes i forbindelse med klostergrundlæggelsen og overførelsen af Sergiis relikvier.

Genremæssigt har *Fortællingen om Valamoklosteret* mange træk tilfælles med helgenlegender. Ikke mindst ved at den afsluttes med de anførte mirakler. I vor fortælling er det imidlertid ikke en helgen, men klosteret som kultsted, der står i centrum.

I sin genre fremstår *Fortællingen om Valamoklosteret* som en kilde af høj kvalitet. Den rummer en mængde faktuelle oplysninger. Den giver et, som det synes, realistisk indblik i hvorledes klostergrundlæggelser og translationer formelt fandt sted. Vi får et indlevet billede af selve klosterlivet, og af hvorledes interaktionen mellem kloster og det omgivende samfund er foregået.

Udover rækken af nye konkrete oplysninger om selve Valamoklosteret får vi også et interessant indblik i hele det karelske områdes historie.

Vigtigst, – specielt i lyset af den historiografiske tradition, der har villet forlægge klostergrundlæggelsen og dermed også klosterets kristent kulturelle indflydelse til en langt tidligere tid -, er nok, at området ved klostergrundlæggelsen så klart fremstår som hedensk. Ganske vist kan den klostertradition forfatteren her viderebringer nok have haft en inte-

¹⁷ Værket er langt fyldigere og rigere på detaljer end denne gennemgang af dets hovedpunkter giver indtryk af. Når den videnskabelige udgave foreligger bør det derfor oversættes til et skandinavisk sprog.

¹⁸ Der kan konstateres flere lighedspunkter mellem *Fortællingen om Valamoklosterets* geografiske indledning og den såkaldte *Permske vejviser*, bevaret i et samtidigt håndskrift, se ovf. n. 14. Antageligt er de udgæede fra et beslægtet milieu.

resse i at overspille den hedenske reaktion. Men modsat gælder det for den kilde man ofte henviser til når kristningen af karelerne skal dateres, at den med rette kan mistænkes for at overdrive omfanget af den gennemførte kristning. Det drejer sig om krønikenotitsen i Lavrentievkrøniken under året 1227. Ifølge denne skal fyrst Jaroslav Vsevolodich have kristnet næsten alle karelere. Denne oplysning findes imidlertid kun her, og er en blandt flere i denne krønike, der har det ene formål at fremhæve denne fyrstes indsats.¹⁹ At Novgorodkrønikerne intet kender til denne kollektive kristning af karelerne taler for, at den aldrig har fundet sted, og at der højst har været tale om et begrænset lokalt initiativ eventuelt i forbindelse med de krigeriske forviklinger med tavasterne, hvorom Novgorodkrønikerne melder i disse år. I hvert fald er der ingen grund til at betvivle oplysningen i *Fortællingen om Valamoklosteret* om, at den lokale befolkning var hedensk og måtte fordrives fra Valamo med vold. – Iøvrigt en trist parallel til hvad der ser ud til at kunne gentage sig i forholdet mellem det nyetablerede kloster og den nuværende lokalbefolkning!

Hvad Senniaskii klosteret på Heinäsenmaa angår har Erkki Kuujo på grundlag af de kilder, der da stod til hans rådighed, betvivlet, at klosteret har eksisteret før 1500 da det ikke nævnes i Jordebøgerne fra denne tid. Og medens han nok mener, at det er grundlagt fra Valamo, der havde betydelige besiddelser i Tervu, ser han det ikke som et selvstændigt kloster, men snarere som et "sidekloster" (*skit?*) under Valamo.²⁰ Den nye kilde viser nu både at Senniaskii klosteret var et selvstændigt kloster og at det må være grundlagt før 1488/90. At det ikke nævnes i Jordebøgerne fra 1500 (egtl. 1495-1505) kan skyldes, at det ikke som Konevits og Valamo baserede sin økonomi på jordsbesiddelser, men måske snarere på en fyrstelig donation, således at det var her storfyrst Ivan Ivanovich har spillet sin rolle.

Mærkeligt i fortællingen er imidlertid den rolle Efrem tildeles og alligevel ikke tildeles. Det er klart, at hans indsats må have været både så

¹⁹ "Kniaz' Iaroslav Vsevolodich' poslav kresti mnozhestvo Korel malo ne vse liudi", jfv. *PSRL* 1, sp. 449. Fyrst Jaroslavs forhold til denne krønike har jeg tidligere berørt i, 'Sjögrens Häme-teori og de russiske krøniker', *HTF* 1977, s. 308-12.

²⁰ Kuujo, s. 75-76; jvf. også hans mere indgående fremstilling i 'Novella Plantatio', *Finska kyrkohistoriska samsfundets handlingar* 56 (Helsinki 1955), s. 176-77; samt *KLNM V* (København 1960), sp 458-60.

vigtig og så velkendt, at den ikke kunne forties. Alligevel bliver han, til trods for, at han åbenbart er den, der har taget initiativ til at der grundlægges et kloster på Valamo, snart fortrængt fra fortællingen og erstattet af Sergii som den egentlige klostergrundlægger. Baggrunden for denne substitution er ved nærmere eftertanke ikke vanskelig at forstå. Det har været af vigtighed for et klostres anseelse og indflydelse at få en egen klosterhelgen. Dette er et særligt fremtrædende fænomen i 1500-tallet, og et stort antal klostergrundlæggere opnåede i 15–1600-tallet officiel anerkendelse som helgener. Det gælder to af de klostergrundlæggere der var udgåede fra Valamo, Savvatii Solovetskii og Aleksandr Svirskii, der begge blev proklameret nationale helgener på kirkemødet i 1547. Det gælder den måske kendteste fra denne kreds og en af de tidligste overhovedet fra et ødekloster, Kirill Belozerskii, senest 1447. På et senere tidspunkt fremstår også Arsenii Konevitskii som helgen.²¹ Ved det sidste af de to kirkemøder i 1547 og 1549 var imidlertid også Efrem Perekomskii at finde blandt de klostergrundlæggere der blev helgenproklameret. Der var altså allerede lagt beslag på Efrem som klosterhelgen.

Det er på denne almene baggrund, at igumen Pimen netop på de store kirkemøders tid så ihærdigt søgte at få Sergiis legeme ført tilbage til Valamo. Åbenbart har Germans statur ikke været tilstrækkelig til, at han alene kunne fylde rollen som klosterhelgen; og var Sergii ikke den oprindelige grundlægger af Valamoklosteret, så var han dog den der forestod flytningen af klosteret fra *Helligøen* til hovedøen; dermed var han også den der skabte grundlaget for klosterets videre vækst. Desuden synes, som vi har set, en Sergii-kult allerede at være indledt i det Johannes Evangelistens kloster i Novgorod, hvor han døde, eftersom man dér havde ladet hans billede male på kirkevæggen.

Imidlertid er Efrems rolle i forbindelse med Valamoklosteret som sagt ikke kendt fra andre kilder. Og oplysningen kan siges at stride mod det lidt der ellers er kendt om ham fra hans helgenlegende. Denne lader ham nemlig først leve senere i det 15. århundrede. Mens imidlertid *Fortællingen om Valamoklosteret* fremstår som en berettende kilde af høj kvalitet, og Efrem-episoden netop, som Okhotina anfører, fortjener til-

²¹ Se E.E. Golubinskii, *Istoria kanonizatsii sviatykh v russkoi tserkvi*, 2. udg. (Moskva 1903), s. 74, 148–49, 556–57.

tro, fordi den indtager en så perifer plads i fremstillingen, så forholder det sig ganske anderledes med Efrem-legenden.

Efrem-legenden skal ifølge teksten være forfattet af en Roman, der skal have efterfulgt Efrem som igumen. Den skal altså være skrevet af en samtidig, der selv har kendt Efrem. Imidlertid er teksten, som allerede V. O. Kliuchevskii konstaterede, skrevet direkte af efter Aleksandr Svirskii-legenden, hvor kun navne og enkelte andre træk er ændret. Teksten viser, at forfatteren stort set intet har vidst om Efrem. Det lidt konkrete der anføres står ydermere i indbyrdes modstrid. Efrem skal således være født i 1412, have levet 80 år og være død i 1486. Han skal videre have bygget en kirke i 1466, mens både Gennadi var ærkebisp og Vasilii Ivanovich storfyrste. Gennadi blev imidlertid først ærkebisp i 1484 medens Vasilii Ivanovich døde allerede i 1462. Før sin død skal Efrem endelig have udpeget 4 munke blandt hvilke en ærkebisp Pimen skulle udvælge hans efterfølger, der altså skulle vise sig at blive tekstens forfatter. Imidlertid blev en Pimen først ærkebisp i Novgorod i 1552.

Sådanne inkonsekvenser er selvfølgelig utænkelige i en samtidigt forfattet tekst. De få kendte håndskrifter er da også alle sene: et fra 17. og to fra 18. århundrede. Muligvis har man da man kompilerede legenden på grundlag af en Aleksandr Svirskii-legende, kendt til, at en igumen Roman skulle have skrevet en legende, og har derfor tilskrevet ham den nye legende, eller man har kendt til en mindre liturgisk tekst af Roman uden konkret biografisk indhold.²² Heroverfor står en notits i samtidige krøniker, der antyder, at klosteret faktisk er grundlagt langt tidligere end vi må tro af Efrem-legenden. Således læser vi i den Fjerde Novgorodkrønike, at ærkebiskop Ioann i 1407 ”byggede en stenkirke ved Verenda og Vidogoshchi floderne en Spaso-Preobrazhenskii kirke og instituerede et kloster”.²³ Dette kloster anses utvivlsomt med rette at være identisk med Perekom-klosteret. At det er ærkebispen, der her in-

²² Den eneste der indgående har studeret teksten er V. O. Kliuchevskii i sin disputats, *Drevnerusskiiia zhitiia sviatykh kak istoricheskikh istochnik* (Moskva 1871), s. 263-64. Desuden er den behandlet af I. U. Budovnits, *Monastyri na Rusi i bor'ba s nimi krest'ian v XIV-XVlvv* (Moskva 1966), s. 211-13; se også L. V. Sokolova i *Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevnei Rusi vtoraiia pol. XIV-XVlvv*, del 2 (Leningrad 1989), s. 311-13.

²³ PSRL 4, 2. udg. del 2 (Leningrad 1925), sp. 404-05.

stituerer klosteret behøver ikke at betyde, at den egentlige grundlægger ikke er Efrem. For som vi så i Valamos tilfælde behøvede klostergrundlæggeren ærkebispens forordning for at lovliggøre grundlæggelsen. Endelig anfører Kliuchevskii fra en ikke nærmere angiven helgenkalender en løsreven notits, der blot anfører, at "Efrem var til i året 1392".²⁴ Vi har altså ingen grund til at betvivle rigtigheden i, at *Fortællingen om Valamoklosteret* lader Efrem spille en vigtig rolle i forbindelse med Valamoklosterets grundlæggelse.²⁵ Tværtimod har vi grund til at tro, at forfatteren snarere har reduceret denne rolle.

Den ny kilde – og de gamle

Den høje kildeværdi af *Fortællingen om Valamoklosteret* understreges af, at der ikke har kunnet konstateres interne inkonsekvenser, heller ikke kronologiske. Det er usædvanligt for en kilde af den art og fylde fra denne periode. Ydermere står ingen af dens oplysninger i modstrid med andre kilder af lignende kvalitet og autoritet.

Men med fremkomsten af denne nye kilde melder der sig en række problemer med hensyn til de kilder, som vi hidtil har haft kendskab til og som vi nu påny må tage stilling til. Det gælder først og fremmest 1329-kilden. Der kan ikke herske tvivl om, at vi må acceptere *Fortællingen om Valamoklosterets* fremstilling af tidspunktet for Valamoklosterets grundlæggelse. Ikke blot udsiger den utvetydigt, at klosteret grundlagdes medens Ioann II var ærkebiskop 1388–1415. Men den indeholder yderligere to kronologiske indikationer, der, uden at bære præg af at være forfatterkonstruktioner på grundlag af den nysnævnte datering, bekræfter denne: 1) de mere end 100 år fra klostergrundlæggelsen til branden + de mere end 40 år German lå ensom i sin kiste efter branden inden Sergiis relikvier førtes tilbage, hvilket i anden sammenhæng siges at være sket under ærkebiskop Feodosii, det vil sige 1542–51. Dette fører os tilbage til tiden omkring 1400; og 2) at Sergii

²⁴ "Efrem be v leta 6900", jvf. Kliuchevskii, s. 264 n. 1.

²⁵ Efter at ovenstående var skrevet blev jeg bekendt med Natalia Okhotina, 'O vremeni osnovaniia Perekomskogo monastyria i avtore zhitia Efrema Perekomskogo', *Narodnaia kul'tura Severa* (Arkhangel'sk 1991), s. 136–38, hvori hun når et lignende resultat. Hun foreslår, at klosteret kan have haft to igumener Roman, der er blevet forvekslet.

og Arsenii, der ankom til Konevits i 1393 og grundlagde sit kloster i 1398, var samtidige. Derfor må også året 1329 som det tidspunkt da Sergii ankom til Valamo forkastes.

Under den efterfølgende diskussion på konferencen omkring forholdet mellem den nye kilde og 1329-kilden kunne to specialister på middelalderhåndskrifter, Elena Shvarts og Zoia Dmitrieva, på grundlag af min ovennævnte beskrivelse af håndskriftet GPB Sof. 1180, identificere skriveren Matvei Nikiforov med en munk i Kirillo-Belozerskii klosteret. Fra hans hånd foreligger en række håndskrifter alle præget af høj kvalitet.²⁶ Da 1329-kildens to andre dateringer af hvornår henholdsvis Arsenii og Kirill ankom til Konevits og Belozero til årene 1393 og 1397 bekræftes i andre kilder,²⁷ har vi grund til at formode, at Matvei Nikiforovs kilde har været god. Hvorledes skal vi da forklare årstallet 1329 for Sergiis ankomst til Valamo?

I en artikel, der vil blive publiceret i *Arkæografisk årbog*,²⁸ foreslår Natalia Okhotina denne løsning, der også forekommer mig sandsynlig: Den i kilden anvendte datering er som altid inden år 1700 anført i året efter verdens skabelse, det vil for 1329-dateringens vedkommende sige "6837", hvor "30" angives med det kyrilliske bogstav "l". Dette bogstav skrives imidlertid således, at det let lader sig forveksle med bogstavet "ch", der angiver "90". Den kilde Matvei afskrev, eller et tidligere forlæg, skulle altså kunne have haft dateringen "6897", det vil sige 1389, for det år da Sergii (og vel Efrem) ankom til Valamo. Dette ville bringe

²⁶ I den beskrivelse jeg tidligere gav af håndskriftet, anførte jeg at der på to steder var indføjede læg af anden type papir og at disse læg ikke var skrevne af samme hånd som den øvrige tekst, jvf. Lind, 'Sources and Pseudo-Sources', s. 130. Imidlertid mener de to håndskriftseksperter, at det er samme hånd, altså Matvei Nikiforov, som har skrevet også disse læg. Iøvrigt kunne håndskriftets indbinding nu konstateres at være det for Kirillo-Belozerskii klosteret typiske.

²⁷ Dateringen 1397 er alment kendt, jvf. fx *The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History* 17 (1980), s. 27. Dateringen 1393 findes i det håndskrift af Arseniis helgenlegende [TsGADA fond 201 n:o 52], som Heikki Kirkinen og Maria Widnäs har oversat i, 'Pyhittäjä Arseni Konevitsalaisen elämä', *Ortodoksia* 14, Karkkila 1963; jvf. også Kirkinen, *Bysantin perinne ja Suomi* (Joensuu 1987), s. 109. De håndskrifter som Okhotina har kendskab til har den derimod ikke, jvf. Okhotina, s. 20 n. 9, 24 n. 33.

²⁸ Natalia Okhotina, 'K voprosu o vremeni osnovaniia Valaamskogo monastyrja (o perspektivakh izucheniia istochnikov)', *Arkheograficheskii ezhegodnik za 1992*, der forhåbentlig kan udkomme i Moskva 1993.

sekvensen 1389, 1393 og 1397 for de tre klostres grundlæggelser i en tæt og naturlig kronologisk sammenhæng. En sekvens som Matvei skulle have kunnet kopiere samlet fra en kilde af krøniketype og da snarest en klosterkrønike fra Kirillo-Belozerskii klosteret. Indtil en sådan kilde er fundet,²⁹ må vi imidlertid nøjes med at fastslå, at Valamoklosteret grundlagdes engang i tidsrummet 1388–1415, da Ioann II var Novgorods ærkebiskop. Med forsigtighed kan vi så pege på året 1389 som det mulige begyndelsesår, understøttet af den ganske vist problematiske kilde, der anfører, at German ankom til Valamo i 1393 (jvf. ovf.).³⁰

En anden kilde, der har spillet en fremtrædende rolle i den hidtige diskussion, er den såkaldte *Valaamskaia Beseda* (VB). Den er grundlæggende et skarpt polemisk propagandaskrift, der vender sig mod klos-

²⁹ Kirillo-Belozerskii klosterets håndskrifter er for en stor dels vedkommende bevarede, spredt på flere arkiver og fonds. Man har kendskab til adskillige som Matvei Nikiforov bevisligt har arbejdet med, og det er derfor ikke udelukket, at hans kilde fortsat står at finde.

³⁰ En datering så relativt tidlig i Ioanns embedsperiode skulle yderligere støttes hvis vi kunne fæste lid til de oplysninger vi finder i den såkaldte trykte redaktion af Arsenii Konevitskiis legende, der udkom i 1850. Ifølge denne skal Arsenii inden han slog sig ned på Konevits først have opholdt sig på Valamo, men atter have forladt det fordi han fandt antallet brødre for stort. Det modsvarer udmærket beskrivelsen af forholdene på *Helligøen* i *Fortællingen om Valamoklosteret* inden Sergii flyttede klosteret til hovedøen. Samme trykte redaktion af Arsenii-legenden fortæller imidlertid videre, at da Arsenii havde levet godt et år på Konevits kom en munk fra Valamo for at kalde ham tilbage. Denne munk skulle være sendt af en igumen ved navn Sila. Disse oplysninger stammer fra I. U. Budovnit's, s. 120–22. Ifølge Budovnit's genfindes de ikke i de håndskrifter af legenden han ellers har kendt. Det gør de heller ikke i de yderligere håndskrifter Okhotina kender (s. 24 n. 33), eller i det håndskrift som Kirkinen og Widnäs oversatte, jvf. ovf. n. 27. Oplysningen om en igumen Sila er i klar modstrid med fremstillingen af klosterets tidlige historie i *Fortællingen om Valamoklosteret*. Her kendes der ikke til nogen igumen af dette navn. Han findes heller ikke blandt de tidlige igumener, der nævnes i Valamoklosterets dødebøger (sinodik'er), bevarede i to håndskrifter fra ca. 1600 og senere [tidl. (1979) i det Ortodokse kirkemuseum i Kuopio under nr. SOKK 67, som er ældst og delvist ligger til grund for SOKK 66. De skal nu bero i Ny Valamos bibliotek]. Da håndskriftsgrundlaget for den trykte udg. ifølge Budovnit's er ukendt, er der formodentlig tale om en sen kompilation fra en tid hvor teorierne om Valamoklosterets høje alder allerede florerede, en proces der senest startede med fremkomsten af den s.k. *Valaamskaia Beseda*, jvf. ndf. Desuden ville vor fortælling ganske sikkert have omtalt det, ifald Arsenii havde opholdt sig på Valamo før han grundlagde sit kloster, enten ved omtalen af de tre klostergrundlæggelser, der udgik fra Valamo, eller ved omtalen af det gode forhold mellem Arsenii og Sergii. Se også R.P. Dmitrieva i *Slovar' knizhnikov*, del 1 (Leningrad 1989), s. 107–09.

tres jordbesiddelser og mod gejstlighedens indblanding i verdslige statsanliggender. Den indledes med denne tekst:

”11. september vor ærværdige fædre, Valamoklosterets grundlæggere, Sergiis og Germans translation fra Stor Novgorod til Korel’skii uezd, til den allernådigste frelsers kloster på øen Valam i Neva-søen. Deres, Sergiis og Germans billede blev malet med vor fader Ioanns velsignelse, Stor Novgorods ærkebiskop, den nye undergørere blandt de hellige .. Vor ærværdige fædre, igumenerne Sergiis og Germans .. samtale og syn .. Vi lytter hertil, fædre og brødre, med ydmyghed og opmærksomhed. Velsign, Fader.”³¹

Med denne indledning fik værket en ydre lighed med en liturgisk tekst, ligesom den efterfølgende polemik blev lagt Sergii og German i munden. Det var imidlertid alene denne VBs indledende tekst, der knyttede den til Valamoklosteret. I den resterende del med selve det politiske og ideologiske program nævnes hverken Valamoklosteret eller dets to grundlæggere.

I sine bestræbelser for at begrunde en tidlig datering af Valamoklosterets grundlæggelse tillagde Heikki Kirkinen også dateringen af VB en stor betydning.³² Værket selv indeholder imidlertid ingen elementer, der klart kan datere det til et tidspunkt tidligere end de ældste håndskrifter af værket fra tiden efter 1600. Det er derfor af skiftende forskere blevet vidt forskelligt dateret ud fra først og fremmest dets politisk-ideologiske program. I nyere forskning har to dateringsforslag domineret. G.N. Moiseeva, der i forbindelse med en videnskabelig udgave underkastede VB et specialstudie, nåede frem til, at tekstens ideologiske indhold bedst passede til situationen omkring 1551 og det store såkaldte *Hundredekapitelsmøde* (Stoglav), hvor sådanne synspunkter kom til udtryk. En førende specialist på denne tids historie, A.A. Zimin, har derimod tidligst villet datere værket til slutningen af 1500- eller begyndelsen af 1600-tallet, altså til den tid da de ældste håndskrifter blev til, – også fordi han ikke mente, at visse termer kunne være brugt tidligere. Selv har jeg i diskussionen med Kirkinen været og er tilbøjelig til at støtte Zimins datering. For selv om vi eventuelt accepterer, at skriftet ind-

³¹ Moiseeva, s. 161.

³² Jvf. Lind, *HTF* 1979, s. 245–50; og Lind: ‘Sources and Pseudo-Sources’, s. 118–22.

holdsmæssigt bedst modsvarer tiden omkring 1551 er det jo i sig selv ingen garanti for, at værket også blev til på det tidspunkt. Hvis det faktisk forfattedes i 1551, er det påfaldende, at det ikke i noget større omfang blev kopieret eller satte sig spor i andre af tidens værker. Derimod er det en kendsgerning, at værket må være blevet opfattet som ideologisk relevant i tiden omkring 1600, for ikke alene stammer de tidligste håndskrifter fra den tid, men værket fik straks en stor spredning gennem kopiøs kopiering, ligesom det snart satte sig spor i andre værker.³³

Denne diskussion er nu af mindre betydning for så vidt angår dateringen af klostergrundlæggelsen. Men hvorledes påvirker oplysningerne i *Fortællingen om Valamoklosteret* vort syn på dateringen af VB og vor vurdering af de oplysninger om Valamoklosterets historie, som den indledende tekst indeholder. Og hvorledes forholder selve hovedteksten, hvori som sagt hverken Valamo eller dets grundlæggere omtales, sig egentlig til indledningen.

Hvad det sidste angår har det allerede tidligere undret forskere, at de synspunkter, der kom til udtryk i VB, blev lagt i munden på Valamoklosterets grundlæggere. Valamoklosteret havde jo faktisk ifølge *Jordbøgerne* fra 1495-1505 ikke ubetydelige jordbesiddelser i Votskaia piatina. Efter fremkomsten af den nye kilde bliver forundringen ikke mindre, for der er intet her, heller ikke i de dele af Sergiis klosterregel der refereres, der kan støtte hverken den opfattelse, at klostre ikke måtte have jordbesiddelser eller at gejstligheden ikke måtte blande sig i verdslige statsanliggender. Den måde hvorpå ærkebisp Ioann II fremstilles lader ham snarest fremstå som en kirkefyrste: det er ham der aktiverer byens verdslige til støtte for Sergiis klosterplaner; det er ham der foran-

³³ Heikki Kirkinen sluttede sig helhjertet til Moiseevas datering og hævdede på det grundlag, at der senest i 1551 måtte have eksisteret en egentlig Sergii-Germanlegende, der da måske *kunne* have været en udmærket kilde hvori klosterets tidlige grundlæggelse *kunne* have været beskrevet. Min indvending herimod var først og fremmest at Kirkinen, selv om der ikke kunne peges på sikre vidnesbyrd om, at værket også havde eksisteret i 1551 eller i tiden umiddelbart efter, hævdede dateringen 1551 som et faktum og lagde det til grund for en omfattende hypotesedannelse omkring kulden af Sergii og German. Desuden fandt jeg tilbageslutningen fra en liturgisk mindedag, 11. september, til eksistensen af en egentlig helgenlegende uholdbar, eftersom selve indledningsformlen kan stamme fra en hvilken som helst liturgisk tekst, og der kendes adskillige russiske helgenkulte hvortil der tilsyneladende aldrig var knyttet helgenlegender.

stalter, at Valamo overgives til Sergii og den lokale befolkning fordrives; det er ham, der i fællesskab med byens posadnikker lader Sergii ledsage af de styrker, der gør det muligt at nedkæmpe lokalbefolkningens modstand. Dette styrker mistanken om, at hovedteksten ikke har med Valamoklosteret at gøre. Natalia Okhotina har mundtlig givet udtryk for den opfattelse, at den indledende tekst mekanisk, dvs. ved et afskrivningsteknisk tilfælde, er blevet hæftet på den øvrige tekst.³⁴ Er en sådan mekanisk sammenføjning først sket på et afskrivningsstrategisk vigtigt sted, dvs. i et kopi- producerende skriptorium, er der intet mærkeligt i at en sådan, af forfatteren utilsigtet, variant hurtigt er blevet dominerende. Tekstens liturgiske ikklædning kan endda have fremskyndet dens kopiering.

De oplysninger om klosteret og dets grundlæggere vi finder i tekstens indledning er i det væsentlige to: 1) Sergiis og Germans translation fra Novgorod til Valamo, den begivenhed, der mindes 11. september; 2) at "deres, Sergiis og Germans, billede blev malet med vor fader Ioanns velsignelse, Stor Novgorods ærkebiskop, den nye undergørere blandt de hellige". I begge tilfælde er der fejl, der antyder, at i det mindste indledningens tekst må være sen.

Ifølge VB er det således ikke blot Sergii men også German der overførtes fra Novgorod. Men som det fremgår af *Fortællingen om Valamoklosteret* gjaldt overførelsen fra Novgorod kun Sergii. German synes efter sin død aldrig at have forladt Valamo. Han overførtes bare fra sin egen til den fælles kiste. En tekst med VBs indhold har næppe kunnet skrives af en med translationen samtidig forfatter, og eftersom overførelsen af Sergii fandt sted i perioden 1542–51, så skal vi nok frem til tiden omkring de tidligste håndskrifers fremkomst før teksten kan være forfattet, dvs. ca. 1600.

Hvad den anden oplysning angår, at ærkebiskop Ioann skulle have ladet Sergii og German male, så understøttes dette ikke af *Fortællingen om Valamoklosteret*. Her nævnes godt nok i et af miraklerne en ikon, hvori begge afbildes. Men det fremgår ikke, at denne ikon skulle have haft med ærkebiskop Ioann at gøre, og realistisk set forekommer det tvivlsomt. Dels var der, som også Okhotina formoder, næppe før til-

³⁴ Okhotina, der ligeledes hælder til Zimins sene datering af VB, mener også, at den indledende tekst skal findes bevaret separat. Men dette er endnu ikke bekræftet.

bageførelsen af Sergii og den fælles skrinlæggelse noget kultmæssigt grundlag for en fælles ikon. Men det er også tvivlsomt om der i løbet af de 27 år Ioann sad som ærkebisp har været tilstrækkelig tid til, at såvel Sergii som German kunne at dø og en kult etableres, også for det tilfælde at klostergrundlæggelsen er sket så tidligt i Ioanns embedsperiode som 1389: Sergii levede jo efter at være afgået som igumen først som eremit på Valamo og nåede siden at gøre sig kendt som bogskriver i et Novgorodkloster; desuden døde German, der efterfulgte ham, ifølge vor fortælling først i høj alder (v mnogoletnykh sedinakh). Det er derfor mere sandsynligt, at ikonen først i en senere tradition er blevet sat i forbindelse med Ioann. Dette underbygges af, at VB jo ydermere – med tilføjelsen af epitetet ”den nye undergørere blandt de hellige” – har forvekslet Ioann II med Ioann I, dvs. Iliia- Ioann (1165–86), der imodsætning til Ioann II helgenforklaredes ved kirkemødet i 1547. En forveksling der skulle blive af grundlæggende betydning for Kirkinens forsøg på at begrunde en tidlig datering.

Alt peger altså på, at VBs ”Valamo”-indledning er sen. Ingen af de oplysninger den rummer vedrørende Valamoklosteret står til troende. Dog bekræfter den, at det er translationen, der fejres den 11. september.³⁵ Hovedteksten har sandsynligvis ingen oprindelig tilknytning haft til Valamoklosteret.

I forbindelse med præsentationen af *Fortællingen om Valamoklosteret* kunne Okhotina også præsentere os for en 15–1600-tals afbildning af klosteret i en miniature fra et Aleksandr Svirskii-vita. Denne afbildning er dog ikke helt ukendt, idet Heikki Kirkinen tidligere har publiceret den, endda to gange. Her blev den dog fejlagtigt udgivet for at være en afbildning af Aleksandr Svirskii-klosteret.³⁶

³⁵ De tolkninger af VBs oplysninger jeg i sin tid gjorde mig til talsmand for må nu afvises. Da godtog jeg at translationen fra Novgorod gjaldt både Sergii og German. Denne translation forudsatte en tidligere overførelse af de to fra Valamo til Novgorod, og denne overførelse foreslog jeg kunne være en evakuering i forbindelse med det svenske angreb på og ødelæggelse af Tiurinlinna i 1411. Jvf. Lind, *HTF* 1979, s. 259–60; og Lind, 'Sources and Pseudo-Sources', s. 128–29.

³⁶ I *Karjala Idän ja lännen välissä* I (Hki 1970), s. 234, skal billedet forestille Svir-klosteret som det så ud i Aleksandrs levetid. Medens det i 1981 skal vise hvorledes Aleksandr i et syn ser Svir'-klosteret som det skulle komme til at se ud! Jvf. genoptryk i *Byzantin perinne ja Suomi*, s. 149. Billedets legende tilkendegiver imidlertid klart, at der er tale om Valamoklosteret, hvor Aleksandr i billedet ses at få den indskydelse at grundlægge et

Valamoklosteret som det afbildes i et Aleksandr Svirsivita. Billedteksten lyder: "den ærværdige Aleksandrs syn om overflytningen fra Valamoklosteret til et for ham eget sted", og vi ser hvorledes himlen åbenbarer dette sted for ham. (Efter Kirkinen, 1970).

Spørgsmålet er så, om det er en realistisk fremstilling af klosteret. Det mener Okhotina ikke, idet klosterets to kirker på billedet fremstår som stenkirker, mens de i lyset af såvel arkæologiske vidnesbyrd som den nyt kloster og det udfæges for ham, hvor det skal ligge. Man kan kun med Okhotina forundres over, at Kirkinen ikke har observeret billedteksten.

nyfundne kilde nok har været trækirker. Godt nok omtales byggematerialet ikke i vor fortælling, men havde det været sten ville det nok have været anført. Derimod bekræfter antallet af kupoler på billedets hovedkirke, at denne har haft tre altre således som fortællingen anfører. Dette, mener Okhotina, har været vigtigere for maleren at formidle end iøvrigt at give en realistisk afbildning.

Fundet af den nye kilde har ikke blot mangedoblet vor viden om klosterets grundlæggelse og tidlige historie, men den åbner også nye muligheder for at studere dets historie i tiden frem til den svenske erobring af området, idet der fra denne tid er bevaret et antal håndskrifter fra selve klosteret, der nu til dels beror i det Nye Valamoklosters bibliotek i Finland. Deriblandt dødebøger (sinodik'er), hvori opførtes navnene på klosterets døde brødre og andre med tilknytning til klosteret, såsom donatorer, alle med slægter, så der kunne læses sjælemesser over dem. Det skulle nu være en oplagt opgave for en specialist i dette kilde-materiale som fx Okhotina at sammenholde oplysninger om navne og slægtsforhold i disse lidet anvendte sinodik'er med de personer, der optræder i *Fortællingen om Valamoklosteret* og visse andre relevante kilder, således at disse kilder gensidigt kan bringes til at belyse hinanden.³⁷

³⁷ Når Heikki Kirkinen, (1970, s. 196 med n. 15) som tegn på Sergii-og-German-kultens almene udbredelse vil hævde, at klosterets ældste sinodik (jvf. også ovf. n. 30) er givet det af tsar Ivan IV er det en misforståelse, der bunder i at denne sinodik indledes med den berømte *sinodik opal'nykh* som Ivan IV rundsendte til et antal klostre i 1582/3 (7091) for, at der skulle læses over de mange der var faldet i unåde (*opala*) og døde under hans terrorregime. Denne *sinodik opal'nykh* findes på dødebogens ff. 1-7 på samtidigt polsk papir. Dette papir udgør håndskriftets to første læg og kan være den original, som er blevet tilsendt klosteret. Siden har man indført klosterets egen sinodik på resten af dette papir og bundet de to læg sammen med senere papir til en egentlig bog på ialt 108 ff. På en første upagineret side har en hånd fra tiden efter klosterets reetablering i 1700-tallet, skrevet *Dødebog for det gamle Valamokloster, undergørerne Sergiis og Germans, tilsendt i 1583 fra tsar og hersker, storfyrst Ivan Vasilievich* (Sinodik drevniago Valamskago monastyrja chudotvortsev Sergiia i Germana prislannyi 1583god/7091 leta ot tsaria i gosudaria velikago kniazia Ioanna Vasilievicha). Det må være denne sene påskrift, der har ført til Kirkinens misforståelse.

Klostergrundlæggelsen og dens betydning

På grundlag af den nye kilde og de overvejelser, der er gjort ovenfor, kan vi forsøgsvis rekonstruere begivenhedsforløbet omkring Valamoklosterets grundlæggelse således: I ærkebiskop Ioann IIs embedsperiode, muligvis allerede i 1389, kom Efrem sammen med Sergii og flere andre til Valamo, hvor de dannede et munkesamfund på *Helligøen*. To sene kilder anfører desuden, at German ankom i 1393 og at Sergii og German i 1399 levede sammen på Valamo. Senest 1407 må Efrem have forladt dem for at grundlægge sit Perekom-kloster. På et tidspunkt efter at Efrem har forladt dem, men inden 1415 da Ioann II trak sig tilbage, må Sergii have udvirket, at munkesamfundet flyttedes til hovedøen.

Denne flytning kom i *Fortællingen om Valamoklosteret* til at fremstå som den egentlige klostergrundlæggelse. På grundlag af den beskrivelse forfatteren selv giver, når han omtaler eksistensen af et talrigt broderskab allerede da Efrem rejste bort, er det imidlertid vanskeligt ikke i Efrem at se den egentlige grundlægger af klosteret. Når det alligevel er blevet Sergii (og German) der i den senere tradition er kommet til at stå som grundlæggerne skyldes det sikkert alene den omstændighed, at det var Sergiis og ikke Efrems relikvier man i perioden 1541–52 havde held til at føre tilbage til Valamo. Dette hang, som nævnt, igen sammen med, at Efrems helgenkult allerede var fast knyttet til det kloster han senere grundlagde. En kult der ydermere var blevet officielt proklameret i 1549. Den Sergii-kult i Johannes Evangelistens kloster i Novgorod, som skimter frem i *Fortællingen om Valamoklosteret*, var ikke knyttet til ham som dette klostres grundlægger, og kulten har derfor heller ikke været så tæt knyttet til klosteret selv. Efter tilbageførelsen af Sergii til Valamo havde forfatteren, eller snarere hans hjemmelmænd på Valamo, som antydet, et forståeligt behov for at reducere Efrems rolle til fordel for Sergii.

Med fundet af den nye kilde må al tale om klosterets tidlige opståen, det være sig i 1100-tallet eller endnu tidligere³⁸ forstumme. Klosteret er tilkommet i slutningen af 1300-tallet og hører dermed til den store grup-

³⁸ Så sent som i en anmeldelse (En glimt av paradiset) i *Svenska Dagbladet* 4. januar 1989 af en svensk oversættelse af Ivan Shmeljovs gamle bog om Valamo anførte det svenske akademimedlem Gunnel Vallquist, at Valamo omtales i skrevne kilder i det mindste i 11. årh.

pe af ødeklostre, der da opstod og som skabte epoke i Nordruslands historie. Det var denne klosterkolonisation, der for alvor spredte den ortodokse tro og dermed russisk kultur til de ikke-russiske folkeslag, der hovedsageligt beboede området.

Den omtrent samtidige grundlæggelse af Valamo og Konevits klostre antyder, at der fra den siddende ærkebiskop Ioann IIs side var tale om bevidst at understøtte koloniseringen fra Novgorod. Denne har måske skullet modvirke en begyndende Moskva-infiltration i Nordrusland, men sikkert har den også skullet bremse en svensk ekspansion i området. Det er fra netop denne tid vi har de tidligste svenske lister over grænsepunkter i Savolaks. Disse var sikkert et resultat af en øget bosættelsesaktivitet fra svensk side i det umiddelbart tilgrænsende område mod vest.³⁹ At formålet med grundlæggelsen af Valamo var at knytte den karelske lokalbefolkning nærmere til den ortodokse kirke og dermed til Novgorod fremgår af *Fortællingen om Valamoklosteret* selv. Hvor vigtigt man anså dette fremgår af den hårde medfart, som man var villig til fra Novgorod-myndighedernes side at udsætte lokalbefolkningen for for at få fast fod på Valamo. – Den senere af Moskvafyrsterne støttede etablering af et kloster på Heinäsenmaa skal sikkert også ses i dette lys.

Det hører unægtelig til sjældenhederne, at der til belysning af et middelalderhistorisk problem, der har været så debateret som grundlæggelsen af Valamoklosteret, pludselig findes en ny kilde, og ovenikøbet en kilde af en sådan kvalitet og fylde som *Fortællingen om Valamoklosteret*. Imidlertid findes i Rusland bevaret mange samlingshåndskrifter, hvis præcise indhold ikke er kendt, da mange håndskriftsbeskrivelser er så kortfattede, at der under én titel udmærket kan gemme sig flere selvstændige og ikke observerede værker. *Fortællingen om Valamoklosteret* tilhører ydermere en genre som ikke i større omfang er blevet udforsket i Sovjetperioden.⁴⁰ Det er derfor sandsynligt, at der i Rusland

³⁹ Sml. Jarl Gallén, *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns* (Hfs 1968), s. 103–22, 200–14; og Kauko Pirinen i P.-L. Lehtosalo-Hilander & Pirinen, *Savon historia I: Esihistorian vuosituhannet ja keskiaika* (Kuopio 1988), s. 305–07.

⁴⁰ Når tekster som denne og helgenlegender i det hele taget skal studeres, er det et problem især for udenlandske forskere uden let adgang til håndskriftsmaterialet, at så få tekster, om overhovedet, er videnskabeligt publicerede. Her kan vi sikkert fremover vente en bedring.

fortsat kan gøres interessante håndskriftsfund, selv om vi nok ikke skal vente os et værk af lignende kvalitet vedrørende Valamo. Men vi har fx allerede ovenfor stiftet bekendtskab med endnu en nyfunden kilde, der kaster et interessant lys over Ladogaområdet og dets klostre, den såkaldte *Permskii dorozhnik*.